

LỄ HỘI ĐUA THUYỀN - NÉT VĂN HÓA ĐẶC SẮC Ở HUYỆN LỆ THỦY, TỈNH QUẢNG BÌNH

TRẦN THỊ THU THỦY

Trường Đại học Quảng Bình

Bất kỳ mỗi vùng đất, mỗi địa phương, mỗi cộng đồng cũng đều sáng tạo và lưu giữ những hình thức văn hóa đặc sắc của riêng mình. Ở nước ta, đua thuyền, đua ghe đã trở thành lễ hội truyền thống của nhiều địa phương. Tùy theo điều kiện sản xuất, môi trường tự nhiên, đời sống của từng vùng miền mà dẫn đến mỗi vùng có tục lệ, nghi thức riêng trong tổ chức lễ hội đua thuyền. Cũng như bao miền quê khác, Lệ Thủy là vùng đất có truyền thống văn hóa lâu đời, đồng thời cũng là nơi tập trung, lưu giữ nhiều hình thức lễ hội dân gian tiêu biểu, trong đó lễ hội đua thuyền trên sông Kiến Giang được coi là hình thức sinh hoạt văn hóa tiêu biểu nhất, mang tính thượng võ hấp dẫn thu hút đông đảo người tham gia. Trong phạm vi bài viết này, chúng tôi xin được nêu lên một nét văn hóa đặc sắc ở huyện Lệ Thủy, tỉnh Quảng Bình.

1. Khởi nguồn của lễ hội

Ở nước ta, đua thuyền đã trở thành truyền thống lâu đời trong đời sống lễ hội. Theo dòng lịch sử, tác giả Bùi Thiết đã khẳng định: “Đua thuyền là một sinh hoạt truyền thống của cư dân Việt cổ có từ thời các vua Hùng mà hình ảnh còn lưu lại trên các hình trang trí ở trống Đông Sơn. Hàng trăm các làng xã từ Bắc đến Nam đều tổ chức đua thuyền trong các lễ hội dân gian”.⁽¹⁾

Lễ hội đua thuyền ở Lệ Thủy có từ bao giờ cho đến nay vẫn chưa biết được chính xác. Theo “Ô châu cận lục” của Dương Văn An

viết năm 1553 có câu:

“Xuân sang thì mở hội bơi trái với nhiều trai thanh gái lịch,

Hạ tới thì bày cuộc đấu thăm, dập dìu, rộn rã nơi ca, chốn múa”.⁽²⁾

Như vậy xét về mặt thời gian thì chỉ ít lễ hội đua thuyền ở Lệ Thủy có từ khoảng 400 đến 500 năm trước.

Như mọi người đều biết, Lệ Thủy là vùng quê người dân sống chủ yếu bằng nghề trồng lúa nước. Chính kinh tế ruộng nước đã làm nảy sinh mong muốn mưa thuận, gió hòa để đồng ruộng xanh tốt, mùa màng bội thu, và từ đó lễ hội đua thuyền ra đời như để thỏa mãn ước nguyện của người nông dân. Tục xưa truyền lại rằng, hàng năm vào rằm tháng bảy, đây là thời gian nắng gắt trong năm, hàng tháng trời không có mưa, đất khô nứt nẻ, lúa đổ nước, héo vàng và hạn hán xảy ra ở nhiều nơi. Vì vậy các làng tổ chức tế lễ, cúng thần thánh phù trợ để có mưa làm mùa. Lễ tế thần kéo dài trong 3 ngày, 3 đêm. Vào những ngày này dân làng tổ chức vui chơi, tắm mát, té nước thể hiện trời mưa. Trùng hợp ngẫu nhiên về thiên lý gặp được trời mưa dân làng mừng rỡ chạy bộ quanh làng, hò reo vui mừng và cầu trời mưa to hơn nữa. Vào những ngày đó, mỗi xóm, mỗi làng đều tổ chức một chiếc thuyền và trên đó chở những vị bô lão trong làng để hô cầu mưa (cầu đảo) “lấy nước để uống, lấy nước để cày”. Từ ước muốn đến hiện thực mỗi làng đã đóng một chiếc thuyền để cầu đảo. Từ

Lễ hội đua thuyền truyền thống trên sông Kiên Giang vào dịp 2-9

Ảnh: TL

đó địa lý giao tranh làng anh và làng tôi trở thành tự phát cùng nhau vui chơi, nảy sinh hơn thua, dẫn đến bơi đua, rồi cứ đến mùa hạn hàng năm dân các làng cúng lễ và “hò huầy” đẩy thuyền xuống sông. Lâu dần tục lệ đã biến thành ngày hội của cả làng, cả tổng rồi của cả huyện. Ngày ấy nhân dân hai bờ sông Bình Giang (nay là sông Kiên Giang) mở hội đua thuyền bơi trải theo đơn vị làng và tổng. Hơn thế nữa, việc chọn thời điểm là mùa xuân để tổ chức “hội bơi trải” đã thể hiện khát vọng đi lên và niềm lạc quan, yêu đời của nhân dân. Hội xuân sau đó chuyển thành nghi lễ cầu đảo được tổ chức vào rằm tháng bảy âm lịch hàng năm. Bơi trải từ một lễ hội mùa xuân đã chuyển sang mùa thu để gắn với thực tiễn cuộc sống lao động sản xuất nông nghiệp. Điều đó cũng thể hiện sự sáng tạo văn hóa và hưởng thụ văn hóa của người dân nơi đây.

Theo truyền khẩu của các bậc cao niên, làng An Xá, xã Lộc Thủy là một làng có truyền

thống bơi đua nhất, nhì trong huyện, nên có câu cửa miệng rằng: “Bơi đua Kẽ Thá, chũm lã (lửa) Kẽ Tuy”⁽³⁾ và sự tích đền thờ Bà Lỗ cùng từ đó.

Cách mạng tháng Tám thành công, hoà chung cùng không khí vui mừng của nước nhà vừa giành được độc lập, lễ hội đua thuyền toàn huyện Lệ Thủy được nhân dân tổ chức vào dịp Quốc khánh 2/9. Về sau dân làng trong huyện đã lấy ngày này làm hội đua thuyền truyền thống hàng năm.

“Ai đi đâu đó xa gần

Nhớ ngày Quốc khánh về vui hội thuyền”

2. Quá trình chuẩn bị và diễn trình lễ hội đua thuyền trên sông Kiên Giang

Lễ hội bơi trải đua thuyền ở Lệ Thủy thường diễn ra vào những ngày từ 29/8 đến 2/9 hàng năm. Nhưng để có ngày lễ hội thật sự hoàn hảo thì trước đó khoảng hơn một tháng các làng, xã đã rộn ràng chuẩn bị các khâu: chọn gỗ, tìm thợ giỏi để đóng thuyền, đồ

châm, đẽo chèo, nếu có sẵn thì sửa sang lại, kẻ vẽ màu sắc thuyền bơi, đầu thuyền thường được vẽ hình đầu mặt rồng, đuôi thuyền được vẽ hình con phượng. Công việc không kém phần quan trọng là chọn trai bơi, nữ đua, chuẩn bị trang phục (các tay bơi của một thuyền ăn mặc giống nhau, đầu đội mũ, lưng thắt dây lụa, tùy từng thuyền mà chọn một màu riêng: xanh, đỏ, vàng...) chọn người chèo lái, người đánh mõ... Mọi việc được tiến hành một cách cẩn thận và tỉ mỉ nhằm tránh những sai sót trên đường đua. Trước hết phải kể đến là kỹ thuật đóng thuyền, kỹ thuật đóng thuyền có tính chất quyết định đối với tốc độ con thuyền. Thuở trước ở một số làng có nhiều người có tài nghệ và bí quyết bắt nốc (kỹ thuật đóng thuyền) như ông Hương (làng Phúc Lộc), ông Khoán Trạo (làng An Xá)... Để có một chiếc thuyền bơi hay điều đầu tiên là khâu chọn gỗ, gỗ đóng thuyền bơi được lựa chọn rất kỹ càng, công phu, không bị bọt, không nứt nẻ và phải là những loại gỗ tốt như gỗ chò, hồ huỳnh. Kỹ thuật “bắt nốc” (đóng thuyền) làm sao giảm được sức cản tối đa của nước và hợp với sức bơi của trai làng. Kinh nghiệm cho thấy, thuyền bơi nào “bắt mực” phù hợp với mái khoan (tức là tốc độ buông chèo bơi vừa phải), nhưng thuyền vẫn sẽ lướt nhanh và thường giật được giải.

Sau khi chọn gỗ, đóng thuyền là khâu chọn vận động viên. Trai bơi, gái đua được chọn là những người khỏe mạnh, quen với sông nước, có sức bền dẻo dai, tuổi trai bơi từ 25 - 45, gái đua tuổi 20 - 40. Trước đây đường đua trong các lần bơi là “ba vòng sáu tao” kể cả bơi làng, xã, tổng và huyện. Nhưng ngày nay tùy theo giải xã hay huyện đều có quy định cụ thể. Nếu đua trong phạm vi làng, xã, liên xã thì chiều dài cuộc đua bằng chiều dài của làng, xã, liên xã đó. Còn đua huyện thì chiều dài cuộc đua khoảng 20km đối với trai bơi, 10km đối với

nữ đua. Điểm xuất phát cũng là điểm buông phao(1) tại Mũi Viết (Thượng Phong) trung tâm huyện lỵ, thượng tiêu tại cồn soi cầu trạm (xã Mỹ Thủy) và hạ tiêu là Chợ Thúi (làng Phú Thọ, xã An Thủy).

Trước khi vào lễ đua chính thức, cách đó khoảng 1 tuần đến 10 ngày, khi các thuyền bơi đã đóng xong, công việc tuyển chọn đầu vào đẩy các thuyền bơi của các làng bắt đầu tiến hành bơi thử, người dân địa phương quen gọi là “thùa”. Trong mấy ngày này trên vùng sông nước Kiến Giang dấy lên tiếng mõ khua, trống giục. Người ta hạ thủy thuyền bơi để tập duyệt với nhau, các thuyền bơi tìm bạn để thử thuyền hay, thuyền dở, họ thường tìm đến các thuyền hay để thử thuyền mình. Đồng thời đây cũng là dịp để kiểm tra một lần nữa và hoàn thiện các sai sót cuối cùng trong kỹ thuật đóng thuyền. Trước khi đưa thuyền xuống nước (hạ thủy) người ta thường tổ chức cúng bái. Tuy nhiên các nghi thức cúng bái ở mỗi làng mỗi khác. Có làng người ta lập bàn thờ nhưng có làng lại không lập bàn thờ, họ chỉ thắp hương đầu mũi thuyền, các lễ vật dân làng cúng thường có các loại như: chuối, hoa quả, rượu, trà, xôi, gà, đầu heo với đầy đủ thủ vĩ... Những người già trong làng đứng ra làm chủ lễ. Công việc này được tiến hành vào ban đêm trước ngày lễ hội.

Lễ hội đua thuyền ở Lệ Thủy thường được tổ chức thành 2 đợt. Đợt 1 tổ chức đua thuyền trong phạm vi xã hoặc liên xã, đợt 2 tổ chức quy mô toàn huyện, đợt 1 thường diễn ra trước đợt 2 khoảng 1 đến 2 ngày, thường tổ chức vào những ngày từ 29 đến 31/ 8. Ngày 2/9 là ngày chính thức tổ chức trong toàn huyện. Trong những ngày này khách thập phương đổ về huyện lỵ, trong Nam ra, ngoài Bắc vào, cả những xã miền núi “cơm đùm gạo bó” ngủ lại qua đêm chờ xem bơi đua. Ở nhiều nơi các cửa hàng, cửa hiệu mở cửa chuẩn bị các món ăn

quê hương phục vụ người đi xem hội... Ở các làng, ngày đó đã mổ lợn, giết bò chia đều một phần gạo nếp, thịt cho từng nhân khẩu. Trong từng gia đình mọi người cùng sửa soạn trang phục và đồ dùng để đi xem hội như may quần áo mới, gói bánh chưng. Bố mẹ còn phát tiền cho con cái chi tiêu trong ngày lễ. Tất cả các hoạt động sản xuất đều tạm ngừng để tập trung cho ngày lễ hội.

Đúng ngày 2/9, lễ hội đua thuyền trên sông Kiến Giang chính thức được tiến hành. Tiếng trống, tiếng cồng nổi lên giục giã các thuyền đua về dự hội. Các thuyền đua ở xa thì 2, 3 giờ sáng đã có mặt. Đúng 7 giờ sáng, các thuyền bơi, đua tới tập trung tại trung tâm huyện để làm lễ diễu hành, có năm số lượng thuyền tham gia lễ hội lên tới 35 chiếc (thuyền bơi 23 chiếc, thuyền đua 12 chiếc) lần lượt dạo quanh khúc sông ở trung tâm huyện để chào khán giả, các cổ động viên và các vị khách quý. Sau đó theo sự bốc thăm của từng thuyền về vị trí để chuẩn bị cuộc đua. Tiếng trống dồn rộn rã, tiếng gõ mõ, tiếng sanh lôi kéo tất cả mọi người về dự hội tập trung tại điểm gọi là “buông phao” (hay bông phao) để xem. Trên sông đủ các màu sắc của thuyền bơi, đua, thuyền xem hội, cờ hoa, sắc áo, của những người tham gia và người xem hội rực rỡ cả mặt sông. Trên bờ hàng ngàn, hàng vạn người đứng ngồi chật ních để reo hò cổ vũ, có cả trống lớn trống nhỏ, thanh la hòa nhịp.

Khoảng 8 giờ sáng cuộc đua bắt đầu, các thuyền bơi về đúng vị trí của mình và dàn hàng ngang chờ lệnh. Lúc hiệu lệnh xuất phát vang lên, các tay bơi cùng lúc buông chèo xuống nước. Mặt sông đang yên tĩnh bỗng trở lên cuộn sóng, các con thuyền như đàn rồng căng mình lướt trên mặt nước. Trên bờ già, trẻ, gái, trai đủ mọi tầng lớp trong những bộ áo quần mới nhiều màu sắc của ngày hội đã đứng kín suốt dọc hai bên bờ sông, nơi có thuyền đi qua.

Tiếng hò reo, vẫy nón, mũ xen lẫn tiếng cười nói, tiếng chiêng trống hoà cùng tiếng mõ, tiếng hô trái vang dậy làm huyền ảo cả một vùng sông nước.

Nhiều cụ ông, cụ bà trên 80 - 90 tuổi chống gậy theo đưa cháu ôm chiếu xuống bờ sông ngồi đợi đoàn thuyền đua đi qua để cổ vũ. Có rất nhiều người reo hò đến khản tiếng, cổ vũ, ngoắt tay (vẫy tay) rã rời đến nỗi mũ rơi, nón gãy, quai đứt, xiêm áo quên cài... Nhiều người đã lội xuống sông, ào xuống nước để tát nước mỗi khi thuyền bơi đi qua.

Gắn liền với quang cảnh nhộn nhịp tung bừng trên sông nước là các hoạt động thể dục, thể thao, bóng chuyền, bóng đá, bóng bàn, vui chơi hò hát, văn nghệ, múa long hổ, chơi bài chòi... được các ban văn hóa thể thao của xã, huyện tổ chức. Những hoạt động thể thao đó đã làm cho không khí lễ hội thêm náo nức. Sau khi đi hết đoạn đường quy định, các thuyền bơi nào về trước được giải nhất, về thứ hai được giải nhì, về thứ ba được giải ba, về thứ tư được giải khuyến khích. Có năm ban tổ chức còn trao giải phong cách cho thuyền bơi nào đi đến nơi, về đến chốn, thực hiện tốt quy định của cuộc đua, mặc dù thuyền đó về chót.

Lễ hội đua thuyền ở Lệ Thủy thực sự là một ngày hội toàn dân, tất cả mọi thành phần lứa tuổi đều tham gia, cổ vũ. Người Lệ Thủy bất kỳ sinh sống và làm việc ở đâu, bận công việc gì vẫn tranh thủ thời gian về quê hương để xem hội đua thuyền trên sông Kiến Giang trong ngày Tết Độc lập với một tình cảm và niềm say mê đến kỳ lạ.

“Dù ai đi Tây về Đông

Mong hai tháng chín vẫn mong về nhà

Về nhà xem hội quê ta

Dưới sông bơi trái, nhà nhà cờ bay”

3. Kết luận

Lễ hội đua thuyền hàng năm có lẽ nhiều nơi tổ chức, song ở Lệ Thủy đây là ngày lễ hội

truyền thống lớn nhất trong năm của một huyện nổi tiếng là huyện lúa đầu tỉnh Quảng Bình. Do đó hội đua thuyền chẳng những là một hoạt động có tính thượng võ, đồng thời nó còn biểu hiện khát vọng mong muốn cuộc sống no đủ, thanh bình, hạnh phúc và trong tâm thức của người dân, hể năm nào cuộc đua diễn ra tốt đẹp thì năm đó ruộng đồng xanh rốt, mùa màng bội thu, làm ăn phát đạt, cuộc sống may mắn, nhiều tốt lành “Đua thuyền đúng là một thứ lễ cầu yên (an cư), cầu thịnh (lạc nghiệp), cầu siêu (siêu độ vong linh)”⁽⁴⁾. Lễ hội đua thuyền xưa, mục đích ý nghĩa chính của nó là *cầu đảo*, mong thần linh phù hộ cho mưa thuận gió hòa, cây cối xanh tốt, mùa màng bội thu cho nên các nghi thức, nghi lễ liên quan đều được nhân dân thực hiện rất nghiêm túc, bày tỏ lòng tin tưởng vào lực lượng siêu nhiên. Nhưng ngày nay, lễ hội đua thuyền có xu hướng thiên về lễ hội thể thao, biểu hiện tinh thần thượng võ, vui chơi giải trí. Nhân dân xứ Lệ lại chọn ngày lễ 2/9 để tổ chức, ý nghĩa của nó không chỉ đơn thuần là mừng Tết Độc lập của nước nhà mà còn tưởng nhớ đến Bác Hồ kính yêu, cũng chính là thể hiện đạo lý uống nước nhớ nguồn, ăn quả nhớ kẻ trồng cây của người dân nơi đây. Từ ý nghĩa cao đẹp đó mà lễ hội đua thuyền đã mở ra nhiều giá trị mới: là lễ hội của sự đoàn tụ gia đình, là dịp để các làng, xã trở lại và cũng là nơi để cho tình cảm cộng đồng ngày càng thắt chặt bền vững.

Lễ hội đua thuyền ở Lệ Thủy không chỉ mang những giá trị trên mà còn là hình thức sinh hoạt văn hóa mang đậm bản sắc văn hóa của địa phương. Chính những yếu tố bơi đua đã tạo ra sắc thái riêng biệt trong tập quán canh tác, cư trú, tâm lý ứng xử cũng như sinh hoạt cộng đồng của cư dân ở mảnh đất này. Lễ hội vì thế có tác dụng làm cho tâm hồn người dân phấn chấn để bước vào một mùa vụ mới, góp phần nâng cao năng suất, hiệu quả lao động và

thúc đẩy sự phát triển kinh tế - xã hội. Thông qua lễ hội đã góp phần quảng bá cho hình ảnh một Lệ Thủy năng động, sáng tạo, đang chuyển mình nhanh chóng để hội nhập với các địa phương khác trong toàn quốc. Lễ hội đua thuyền ở Lệ Thủy không chỉ là môn thể thao truyền thống rèn luyện sức khỏe mà còn là hình thức sinh hoạt văn hóa mang đậm bản sắc của cư dân vùng sông nước. Qua lễ hội, nếp sống tốt đẹp của văn hóa làng xã được khơi dậy, tình cảm con người được nhân lên, mối quan hệ cộng đồng càng thắt chặt, nhưng bao trùm lên tất cả vẫn là niềm vui, là sự thể hiện của tấm lòng rộng mở, nhân ái bao la, một tinh thần đoàn kết và thượng võ của những con người nơi đây. Phải chăng, đó chính là những nét đẹp của văn hóa có tự ngàn xưa ở một vùng quê văn hiến, đáng được trân trọng giữ gìn và phát triển. Vấn đề cần quan tâm là làm thế nào để bảo vệ và khai thác những giá trị của lễ hội đua thuyền, từ đó tạo hiệu quả cho việc bảo tồn và phát huy giá trị của nó trong đời sống đương đại ■

Chú thích:

- (1). Bùi Thiết, (2000), *Từ điển hội lễ Việt Nam*, Nxb. Văn hóa Thông tin, Hà Nội, tr.187.
- (2). Dương văn An. “*Ô châu cận lục*”. (1961), Á châu Sài Gòn, tr.43.
- (3). Kê Thá là làng An Xá, Kê Tuy là làng Tuy Lộc - xã Lộc Thủy.
- (4). Lê Đình Lòng, *Đua thuyền ở Lệ Thủy*, (1996) - Tập san Sở Văn hóa Thông tin Quảng Bình.

Tài liệu tham khảo:

1. Dương văn An. “*Ô châu cận lục*”. (1961), Á châu Sài Gòn.
2. *Kiến Giang*, Tập 1, 2, 3 (1999, 2001). Nxb Văn nghệ Tp. Hồ Chí Minh.
3. *Quảng Bình nước non huyền diệu*, (2000). Nxb Văn nghệ Tp. Hồ Chí Minh.
4. *Quảng Bình quê tôi (trước năm 1975)*, Tập san Hội đồng hương Quảng Bình tại Sài Gòn.